

Odorán Rita–Sisak Balázs: A magyar gazdaság készpénzigénye – továbbra is olajozottan működhet a rejtett gazdaság?

Nemzetközi viszonylatban magasnak számít a magyar gazdaság készpénzigénye, amely az elmúlt két évben megfigyelt, a gazdaság fundamentumaival nem magyarázható készpénzkereslet-bővülés mellett alakult ki. Két tényezőt azonosítottunk, amelyek ebben szerepet játszhattak. A kamatadó 2006-os bevezetése a pénztartás alternatívaköltségének egyszeri megváltozásával, a költségvetésihiány-csökkentés érdekében megemelt adóterhek és szigorúbbá váló adóhatósági intézkedések pedig a rejtett gazdaság készpénzigényének feltételezett bővülésén keresztül mutatnak az emelkedő készpénzkereslet irányába. A magyar gazdaságot jellemző magas készpénzigényben emellett az is szerepet játszhat, hogy nemzetközi viszonylatban elmaradunk a készpénzt helyettesítő fizetési eszközök használatában. A magas készpénzhasználat több szempontból sem kedvező a teljes gazdaság szintjén. Cikkünk arra irányítja rá a figyelmet, hogy míg a fejlett országokban számos példát találunk olyan intézkedésekre, amelyek a készpénzhasználat korlátozását célozzák, Magyarországon egyelőre sikertelen kísérletekkel találkozhatunk.

BEVEZETÉS

2007-ben a forgalomban lévő készpénz mennyisége Magyarországon nemcsak az euroövezet periferiális országaiban az euro bevezetése előtt tapasztalt mértéket, hanem a hozánk hasonló gazdasági fejlettségű, kelet-közép-európai országokra jellemző értékeket is meghaladta. Míg az előbbi országcsoportban stabil volt, vagy még enyhén csökkent is a gazdaság készpénzigénye az eurozóna létrejötte előtti periódusban, addig Magyarországon a gazdaság fundamentumai (gazdasági növekedés, inflációs folyamatok) által indokoltól nagyobb mértékben emelkedett a forgalomban lévő készpénz mennyisége 2006–2007 folyamán. Tovább növeli az ellentmondást, hogy a fizetések lebonyolításának modernizációjával egyre inkább előtérbe kerülő alternatív fizetési eszközök elterjedése is önmagában a készpénzigény csökkenését vonja maga után.

A készpénzhasználat megkönnyíti a feketegazdaság működését, amely kedvezőtlenül hat a hosszú távú gazdasági növekedésre. Emellett a magas készpénzigény a készpénzt helyettesítő fizetési módok szélesebb elterjedtségével szemben is pluszköltségeket róhat a gazdaságra. A készpénzhasználat visszafogására, illetve a készpénzt helyettesítő fizetési módok előtérbe kerülésére irányuló intézkedések a gazdaságpolitikai diskurzusban is megjelentek.

A cikkben először röviden ismertetjük a készpénzkereslet befolyásoló tényezőket, majd nemzetközi összehasonlításban is vizsgáljuk a magyar gazdaság készpénzigényének alakulását.

Ezt követően a hazai forgalomban lévő készpénzállomány stilizált tényeinek elemzésén keresztül próbáljuk azonosítani a nemzetközi viszonylatban is magas készpénzhasználat mögött álló tényezőket. Kitérünk arra, hogy Magyarországon mennyire elterjedt a készpénzt helyettesítő fizetési módok használata, végül bemutatunk olyan intézkedéseket, amelyeket más országok vezettek be a készpénzhasználat korlátozósa céljából.

MILYEN TÉNYEZŐK BEFOLYÁSOLJÁK A KÉSZPÉNZIGÉNYT?

A forgalomban lévő (forint) készpénzállomány a gazdasági szereplők által tartani kívánt érme- és bankjegyállomány összessége. A készpénz a kereskedelmi bankokon keresztül jut forgalomba, akik a jegybanknál vezetett számlájuk terhére juthatnak hozzá a szükséges mennyiséghez. Magyarországon a forgalomban lévő készpénzállomány nagyobb része a bankrendszeren kívülre kerül, amelynek meghatározó része (kb. 90 százaléka) a háztartások, kisebb része pedig a vállalatok kezében van.¹ A készpénzállomány másik része (megközelítőleg 7 százaléka) a bankrendszeren belül marad, ez a bankok napi működéséhez szükséges pénztárháza. A bankokat – a lakossági betétekhez hasonlóan – megilleti a jegybanki betétszámlájukra fizetett kamat, amely esetükben (is) a készpénztartás költségét jelenti. Ezért a hitelintézetek csak annyi készpénzt tartanak, amely feltétlenül szükséges a gazdasági szereplők készpénzigényének kielégítéséhez. A forgalomba kerülő készpénzmennyiség tehát teljes mértékben a gazdasági szereplők keresletét tükrözi.

¹ Az egyes szektorok készpénzállományára vonatkozó adatok a statisztikai kimutatásokon belül az ún. pénzügyi számlákban és a bankrendszer mérlegében található. A szektorok közül a lakosság kezében lévő készpénzállomány maradékelven határozódik meg.

A készpénztartásnak különböző céljai vannak. A pénzre egyrészt szükség van az áru- és szolgáltatásvásárlások lebonyolításához (*tranzakciós pénzkereslet*), másrészt a gazdasági szereplők a megtakarítások egy részét készpénz formájában tartják (*vagyontartás*). Egy gazdaság készpénzigényét számos tényező befolyásolhatja a készpénztartás céljától függően, amelyek közül a legfontosabbakat emeltük ki:

- **Gazdasági növekedés:** a gazdasági növekedéssel és az árak emelkedésével párhuzamosan az egyének egyre többet költenek áruk és szolgáltatások vásárlására, amelynek bizonyos részét készpénzzel bonyolítják le.
- **A készpénztartás alternatívaköltsége:** a készpénztartás költsége az az elvesztett kamat, amelyet akkor kapunk, ha valamely más, kamatozó eszközben tartjuk jövedelmünk el nem költött részét. Az inflációs, illetve kamatkörnyezet alakulásával párhuzamosan módosul a pénztartás alternatívaköltsége. Amennyiben egy gazdaságot csökkenő (növekvő) inflációs pálya jellemez, a készpénztartás olcsóbbá (drágábbá) válása – a vagyontartási funkción keresztül – a készpénzigény emelkedésének (csökkenése) irányába hathat.
- **Készpénzt helyettesítő fizetési eszközök elterjedése:** a fizetések lebonyolításának modernizációjával egyre inkább előtérbe kerülnek a készpénzt – fizikai formájában – helyettesítő fizetési eszközök (bankkártyák, hitelkártyák), így csökkenhet a tranzakciókhoz szükséges készpénzmennyiség.
- **Külső kereslet:** stabil, tartalékvaluta funkciót is betöltő fizetőeszközök (pl. dollár, euro) iránt számottevő, vagyontartáshoz kapcsolódó keresletet támaszthatnak a külföldi szereplők. A magyar esetben nem indokolt ezzel a tényezővel számolni.
- **A rejtett gazdaság készpénzigénye:** a rejtett gazdaságban a kifizetések vélhetően készpénzzel történnek. A készpénzhasználat anonimitása, illetve az a tulajdonsága, hogy nehezen vagy egyáltalán nem lehet nyomon követni, vonzóvá teheti a rejtett gazdaságban végbemenő tranzakciók lebonyolítására és a jövedelmek elrejtésére. Így ez a legkevésbé megragadható tényező is érdemben alakíthatja a forgalomban lévő készpénzállományt.

A gazdaság készpénzigénye és az azt befolyásoló tényezők közötti kapcsolatot vizsgáló elemzésekben – így jelen cikkben is – indokolt lenne a tranzakciós pénzkereslet és a vagyontartás céljából tartott készpénzmennyiséget külön kezelni, mivel azokat eltérő tényezők alakíthatják. Emellett lehetnek olyan faktorok, amelyek e két pénztartási motivációhoz köthető készpénzigényt eltérő irányban befolyásolják. Erre példa az

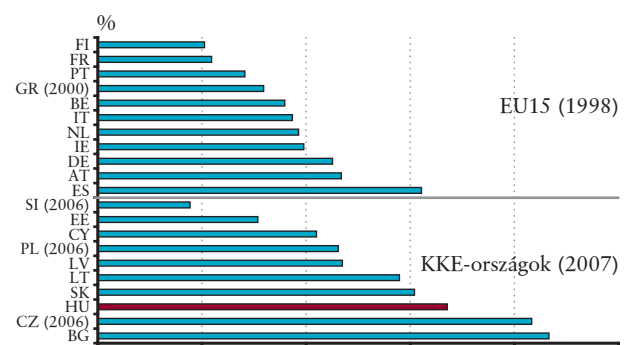
infláció emelkedése, amely az árak gyorsabb emelkedésével a tranzakciós pénzkeresletre pozitív irányban, a pénztartás alternatívaköltségének növekedésével viszont a vagyontartáshoz köthető készpénzigényre negatív irányban hat. A rendelkezésünkre álló információk azonban nem teszik lehetővé ezt a szétválasztást.

NEMZETKÖZI VISZONYLATBAN MAGAS HAZAI KÉSZPÉNZIGÉNY

Nemzetközi összehasonlításban magas a hazai gazdaság készpénzigénye. A készpénzhasználat egyik legfontosabb célja a készpénzzel történő fizetések lebonyolítása. A gazdaság növekedésével párhuzamosan bővülnek az áru- és szolgáltatásvásárláshoz kapcsolódó tranzakciók, ezért egy gazdaság készpénzigényének alakulását leginkább valamilyen gazdasági aktivitást mérő mutatóhoz indokolt viszonyítani. A rendelkezésünkre álló adatok szerint Magyarországon a fogyasztási kiadásokhoz viszonyított készpénzállomány 2007 végén meghaladta a 16 százalékot, amely a hasonló fejlettségű, kelet-közép-európai országokban és az euroövezet periferiális országaiban (Spanyolország, Portugália, Görögország, Írország) az eurobevezetés előtt tapasztalt értékekhez képest egyaránt magasnak tekinthető (1. ábra).

1. ábra

A készpénzmennyiség* a háztartások fogyasztási kiadásainak arányában az EU-tagországokban

Forrás: MNB, Eurostat, nemzeti jegybankok.

* Időszak végi adatok.

Érdemes megemlíteni, hogy a spanyol és német gazdaság – fejlett országokhoz képest is – magas készpénzigényéhez hozzájárulhattak az 1980-as években hozott, a tőkejövedelem megadóztatását célzó intézkedések, amelyek a pénztartás alternatívaköltségének mérséklődésével a készpénzkereslet emelkedésének irányába mutatnak. A spanyol gazdaság készpénzigényének bővülését egy forgalmiadó-típus bevezetése is befolyásolhatta az adóelkerülésen keresztül. A német esetben a kelet-közép-európai országokban a '80-as évek végén, illetve a '90-es évek elején végbement politikai és gaz-

dasági átalakulás növelhette tovább a készpénzigényt. A márkába vetett bizalom számottevő külső keresletet támasztott a német fizetőeszköz iránt ezekből az országokból, amely ezen gazdaságok stabilizálódásának hatására már mérséklődött a '90-es évek második felében. Ausztriában a magas készpénzigényt pedig az magyaríthatja, hogy a készpénzt helyettesítő fizetési eszközök használata kevésbé elterjedt a többi fejlett országhoz képest. Az eurozóna egészét tekintve ugyanakkor folyamatosan bővül a forgalomban lévő készpénzmennyiség az euro bevezetése óta, amely az euro iránti külső kereslettel állhat összefüggésben (Fischer-Köhler-Seitz, 2004).

A magyar gazdaság magas készpénzkeresletének forrását az azt befolyásoló tényezők alakulásában kell keresnünk, amelyet a forgalomban lévő készpénzállományra vonatkozó stilizált tények vizsgálatán keresztül teszünk meg.

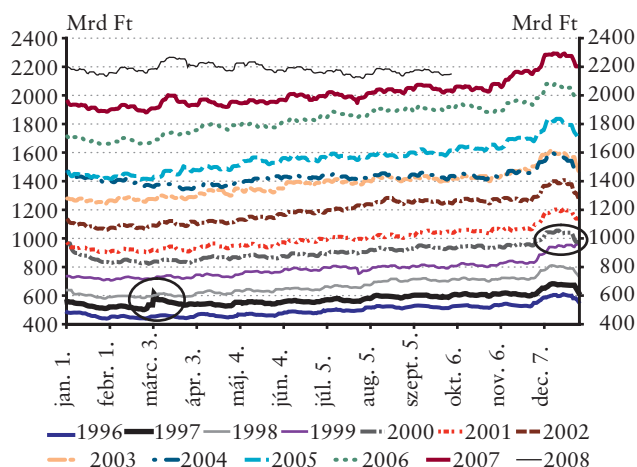
KÉSZPÉNZIGÉNY A MAGYAR GAZDASÁGBAN – STILIZÁLT TÉNYEK

A forgalomban lévő nominális készpénzállomány a gazdasági növekedéssel és az árak emelkedésével összhangban trendszerűen emelkedik. A készpénzmennyiség elmúlt tízéves alakulásában ugyanakkor számos „rendhagyó” időszakot figyelhetünk meg. 1997-ben a Postabankkal kapcsolatos negatív hírek hatására jelentős mennyiségű bankbetét kivételére került sor, amely a készpénzállomány megugrásában csapódott le. Pár nap alatt megközelítőleg 70 milliárd forinttal nőtt meg a forgalomban lévő készpénzállomány. Ugyan az év végi (decemberi) költségeket követően jellemzően mérséklődik a gazdaság készpénzigénye, 1999 végén az évezredváltással kapcsolatos bizonytalanság a karácsony előtti költségezés hatására bővülő készpénzigény további emelkedését vonta maga után (2. ábra).

2004 elején megtört a készpénzállomány korábban megfigyelt, trendszerű bővülése: az év eleji csökkenést, majd stagnálást követően az év végén a 2003. végi szintre tért vissza. A nominális készpénzmennyiség alakulását jellemző törés a jegybanki alapkamat jelentős, egyben viszonylag rövid időszak alatt történt emelését követte (az alapkamat 2003 júniusától decemberre összesen 600 bázisponttal emelkedett). A banki betétek kamatainak ezzel egyidejű emelkedése a lakosságot – amely a forgalomban lévő készpénzállomány meghatározó részét tartja – megtakarításainak átcsoportosítására ösztönözhatta: ebben az időszakban mérséklődött a készpénz aránya a lakosság pénzügyi megtakarításain belül, amellyel párhuzamosan megugrott a kamatozó – banki betétekben és állampapírokban tartott – eszközök részesedése.

2. ábra

A forgalomban lévő készpénzállomány éves lefutása, napi adatok

Forrás: MNB.

A 2004-es folyamatokhoz hasonlóan 2008-ban is a készpénzállomány stagnálását figyeltük meg, amelyet a lakosság likvid eszközeinek átrendeződése indokolhat. Az április–júliusi időszakra tehető intenzív devizabetét-elhelyezés mellett a valutakészpénzben tartott megtakarítások² is érdemben bővíthettek.

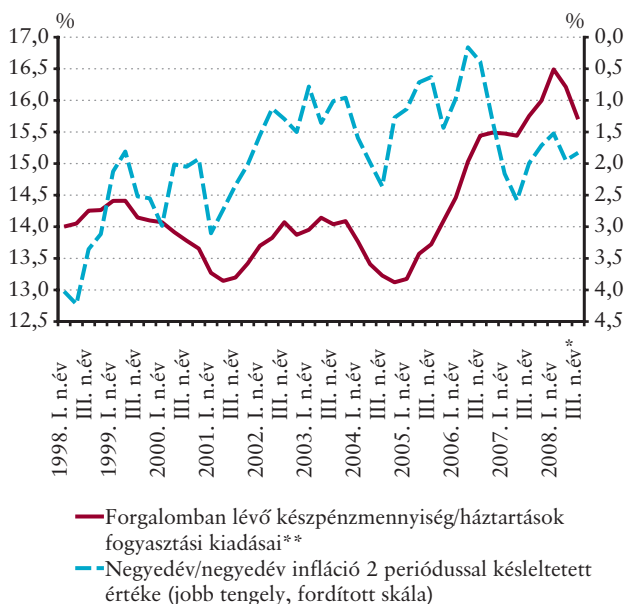
A készpénzigény bővülésének dinamikája meghaladta a gazdasági növekedéssel, illetve az áru- és szolgáltatásvásárlásokkal indokolható mértéket az elmúlt két évben. Miközben az euroövezet periferiális országainak gazdaságát stabil, vagy enyhén csökkenő készpénzigény jellemezte az euro bevezetését megelőző időszakban, addig a magyar gazdaságban a háztartások fogyasztási kiadásaihoz viszonyított készpénzmennyiség a korábbi 13-14 százalék körüli mértékről 2006-ban emelkedésnek indult és 2007 végére 16 százalék fölötti szintet ért el.

A kamatozó bevezetése a készpénztartás alternatívaköltségében egy egyszeri csökkenést okozott, amely szerepet játszott a készpénzigény emelkedésében. A múltban a gazdaság készpénzigénye az inflációs pályával összhangban alakult. Az infláció gyorsulás (lassulás) – és a pénztartás alternatívaköltségének ezzel párhuzamos emelkedését (csökkenését) – a gazdasági szereplők készpénzigényének mérséklődése (emelkedése) követte. Az elmúlt két évben azonban gyengült a készpénzkereslet és az infláció közötti kapcsolat. A 2006 második felétől emelkedésnek induló infláció nem járt a fogyasztási kiadásokhoz viszonyított készpénzigény mérséklődésével, hanem szinten maradt követően tovább emelkedett (3. áb-

² A valutakészpénzben tartott megtakarításokra nem rendelkezünk közvetlen adatforrással.

3. ábra

A háztartások fogyasztási kiadásaihoz viszonyított készpénzállomány és az infláció alakulása

Forrás: MNB.

*A háztartások fogyasztási kiadásaira csak becslést állt rendelkezésre.

** Forgalomban lévő készpénz: negyedéves átlagos állományok, fogyasztási kiadás: négy negyedéves kumulált értékek.

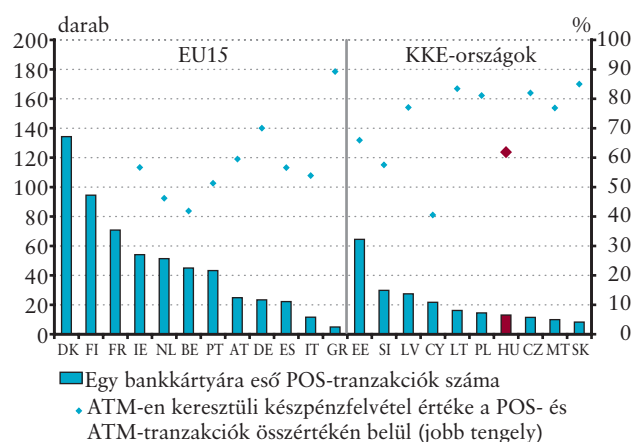
ra). A gyorsuló infláció a korábbi időszak összefüggései alapján önmagában csökkenthetette a készpénzigényt, a kamatadó bevezetése azonban ellensúlyozhatta ezt a hatást.

A magyar gazdaság magas készpénzigényéhez a készpénzt helyettesítő fizetési eszközök használatában való lemaradásunk is hozzájárulhat. Az egy főre eső ATM³- és POS⁴-berendezések száma alapján a készpénzt helyettesítő fizetések lebonyolítását támogató infrastruktúra fejlettsége Magyarországon jelentősen elmarad a nyugat-európai országokra jellemzőtől és régiós viszonylatban sem tartozunk az élmezőnybe (MNB, 2007).

A relatíve kevesebb bankkártyás vásárlás a készpénzhasználat erősebb preferálására utalhat a készpénzt helyettesítő fizetési módokkal szemben. Azokban az országokban, ahol az egy bankkártyára eső POS-tranzakciók száma alacsonyabb, ott a bankkártyát elfogadó terminálok (POS és ATM) végrehajtott tranzakciókon (készpénzfelvétel, valamint kártyás vásárlások) belül az ATM-es készpénzfelvelel magasabb értéket képviselnek. Az adatok összehasonlíthatóságát ugyanakkor

4. ábra

A bankkártyás fizetések jellemzői nemzetközi viszonylatban, 2006

Forrás: EKB.

megnehezítik az egyes országokban érvényben lévő – például a tranzakciós díjakra vonatkozó – szabályozások, valamint az, hogy a POS-berendezéseken keresztül is van lehetőség készpénzfelvételre, erre azonban nem állt rendelkezésre adat.

A magyar adatok vegyes képet mutatnak: a bankkártyás vásárlások alacsony száma mellett az ATM-en keresztüli készpénzfelvétel mértéke sem tekinthető magasnak (4. ábra). Ennek egy lehetséges magyarázata az, hogy Magyarországon a készpénzfelvétel több mint 20 százaléka bankfiókokban és postahivatalokban felszerelt POS-berendezéseken keresztül történik, amely egyben relatíve kisebb ATM-es készpénzfelvételt eredményez.

Amellett, hogy keresztmetszeti összehasonlításban elmaradunk a készpénzt helyettesítő fizetési módok használatában, nálunk is egyre inkább előtérbe kerülnek ezek a fizetési módok. Ez önmagában a 2006–2007-ben megfigyelt emelkedő készpénzigénnyel ellentétes irányba mutat.

A korábban felsorolt, készpénzkeresletet befolyásoló tényezők közül a rejtett gazdaság készpénzigények alakulását is vizsgáltuk. Elemzésünkben a rejtett gazdaság definíciója nemcsak az illegális (drogkereskedelem, prostitúció, csempészet), hanem a nem bejelentett, vagy „aluljelentett” legális gazdasági tevékenységekre is kiterjed. Ide tartozik tehát minden adóelkerüléssel járó tevékenység.⁵ A rejtett gazdaságban használt

³ ATM (Automated Teller Machine): bankautomata, egy olyan berendezés, amely megfelelő bankkártyával rendelkező ügyfelek számára lehetővé teszi, hogy bankszámlájukról készpénzt vegyenek fel, arról átutalásokat indítsanak, illetve bankszámlájukra vonatkozó információhoz jussanak.

⁴ POS (Point of Sale): azok a berendezések, amelyek lehetővé teszik a megfelelő bankkártyával történő fizetést (esetenként a készpénzfelvételt is) a kereskedő elfogadóhelyeken.

⁵ A rejtett gazdaság statisztikai megközelítése ettől eltér. A Nemzeti Számlák Rendszere a rejtett gazdasághoz nem sorol például olyan tevékenységeket, amelyek nem részei a termelésnek (csempészet). A rejtett gazdaság statisztikai értelmezésébe ugyanakkor beletartoznak regisztrálási kötelezettséggel járó, legális tevékenységek is (háztartások saját fogyasztásra történő termelése).

készpénz mennyiségéről – a nevéből adódóan – nem rendelkezünk közvetlen információval, a témával foglalkozó irodalomban ugyanakkor számos megközelítés található annak becslésére (pl. Guiborg és Segendorf, 2007; Paunonen és Jyrkönen, 2002; Humphrey et al., 2000). Cikkünkben erre nem tettünk kísérletet, hanem a rejtett gazdaság készpénzkezelésének időbeli alakulására próbáltunk következtetni.

A költségvetésihiány-csökkentés érdekében megemelt adóterhek és a szigorodó adóhatósági intézkedések eredőjeként bővíthetett a rejtett gazdaság készpénzigénye, amely ugyanakkor nem mond ellent annak, hogy egyes gazdasági tevékenységek fehéredhettek ebben az időszakban. A 2006 második felében bevezetett költségvetésihiány-csökkentést célzó intézkedések egyik része az adóterhek emelésére⁶ vonatkozott, amely önmagában nagyobb mértékű adóelkerülésre⁷ és ezáltal intenzívebb készpénzhasználatra ösztönözhetette a gazdaság szereplőit. Az adóemelés ugyanakkor az adóellenőrzések szigorításával és a színlelt szerződések elleni fokozott fellépéssel párosult. Amellett, hogy a gazdaság fehéredésének hatása tetten érhető volt a bérek növekedésében (MNB, 2007) és egyes becslések az adóalap-kiesés csökkenésére utalnak (Krekó–P. Kiss, 2008), a magasabb adóterhek és a szigorodó adóellenőrzések a rejtett gazdaság szereplőit magasabb készpénztartásra motiválhatták a jövedelmek elrejtése céljából (szemben például azzal, amikor a „rejtett” jövedelem banki betétbe kerül). Ez különösen a lakosság (az egyéni vállalkozókat is magában foglaló) körében feltételezhető: az adóellenőrzések adóalanyi körök szerinti súlypontja ugyanis a lakossági szereplők részarányának növekedése irányába tolódott el 2007-ben (APEH,

2007), az őket érintő vagyongyarapodási vizsgálatok száma pedig többszörösére bővült a korábbi időszakhoz képest (5. ábra).

A KÉSZPÉNZHASZNÁLAT KORLÁTOZÁSA

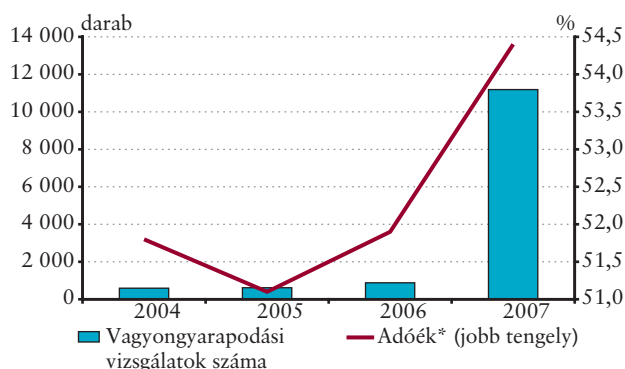
A készpénzállomány emelkedése csupán feltételese köthető a rejtett gazdaság bővülő készpénzigényéhez. Az ugyanakkor bizony állítható, hogy a készpénzhasználat egyszerűbbé teszi a rejtett gazdaság működését. A jövedelmek elrejtése és az adóelkerülés magasabb adórátákat von maga után, amely kedvezőtlenül befolyásolhatja a gazdaság hosszú távú növekedését.

A magas készpénzhasználat a készpénzt helyettesítő fizetési módok szélesebb elterjedtségével szemben is extra költségeket róhat a gazdaságra. A fizetési eszközök költségeivel és hasznaival foglalkozó irodalom (pl. Brits–Winder, 2005) részletesen tárgyalja a fizetési módok közötti választás problémáját. Nagyon leegyszerűsítve arról van szó, hogy a gazdasági szereplők a készpénzes fizetéseket nem szembesülnek olyan közvetlen költségekkel, amelyek a bankkártyás fizetések esetében felmerülhetnek (pl. tranzakciós díjak). A készpénzhasználat azonban a teljes gazdaság szintjén olyan költségelemek is tartoznak, amelyek a készpénz gyártásához, tárolásához, szállításához és ellenőrzéséhez kapcsolódnak. Ezért, ami az egyéni szereplő szintjén optimális fizetési módnak számít, a teljes gazdaságot tekintve nem feltétlenül az.

A nyugat-európai országokban számos példát találunk olyan hatósági intézkedésekre, amelyek a készpénzt helyettesítő fizetési eszközök használatának ösztönzésére irányulnak. A nemzetközi gyakorlatban elterjedt szabályozások egy része a fizetések, tranzakciók útjának nyomon követését, a rejtett gazdaság mozgásterének szűkítését célozza. Az ilyenfajta jogszabályokra az egyik példa a *belga* 1967. évi 56. királyi rendelet, amely arra kötelezi a vállalkozásokat, hogy egy bizonyos összeg feletti fizetések lebonyolítása csekkkel vagy átutalással történjen. Egy *francia* jogszabály ehhez hasonlóan külön összeghatárt jelöl meg a vállalkozások és a lakosság számára, amelynél nagyobb pénzüsszagra kiállított számlát csak készpénz-helyettesítő eszközzel lehet kiegyenlíteni. Az *olasz* szabályozás szerint egy bizonyos összeghatár feletti készpénz közvetlen átadása csak az állam által ellenőrzött közvetítő intézményeken keresztül történhet. A gazdasági szereplők készpénzes áru- és szolgáltatásvásárlásai így csak a közvetítő rendszeren keresztül mehetnek végbe. A közvetítőknél minden esetben fel kell jegyezniük az összeget, a fizető szemé-

5. ábra

A munkát terhelő adók és a vagyongyarapodási vizsgálatok számának alakulása

Forrás: APEH, OECD.

* Adóék: a személyi jövedelemadó, valamint a munkaadókat és munkavállalókat terhelő járulékkötelezettség a teljes munkabérek költség arányában.

⁶ Ide tartoznak a következők: a középső áfakulcs 15-ről 20 százalékra emelkedett, minimális járulékalapot vezettek be, emelkedett a munkavállalói járulékok, bevezették a szolidaritási adót.

⁷ A szakirodalomban a rejtett gazdaság készpénzigényére általában valamilyen adóterhet megragadó változó alakulásából következtetnek (pl. Fischer et al., 2004; Rogoff, 1998). Minél magasabb adóterherrel szembesülnek a gazdasági szereplők, annál nagyobb lehet az ösztönzés az adóelkerülésre.

lyét, az időpontot és a megvásárolt árut vagy szolgáltatást. *Finnországban* az albérleti díjat csak készpénz-helyettesítő fizetőeszközzel lehet megfizetni.

A szabályozások másik fajtája a teljes gazdaság szintjén kevésbé költséges fizetési módok felé próbálja terelni a tranzakciók lebonyolítását. Ebbe a csoportba tartoznak azok az előírások, amelyek az állam bér-, transzfer- és adófizetések végrehajtásából teljesen kizárják a készpénzt. *Németországban* majdnem mindegyik helyi adóhivatali pénztárt megszüntették, a gazdasági szereplőket arra kötelezve, hogy átutalással fizessék meg adótartozásaikat. Az adótörvény, a közszolgálati törvény, vagy a közszolgálati nyugdíjtörvény olyan előírásokat fogalmaz meg, hogy az állami kifizetéseket is csak bankszámlára utalhatja az adott állami intézmény. *Görögországban* az állami ki- és befizetések – igaz csak egy bizonyos összeghatár felett – szintén csak átutalással történhetnek, végül *Hollandiában* pedig a közintézményeknek a készpénzmentes fizetési módokat kell előnyben részesíteniük a különböző típusú fizetéseknél.

Magyarországon is történtek kísérletek a készpénzhasználat korlátozására. A '90-es évek közepén azzal a céllal került sor adótörvény-módosításra, hogy a vállalkozások bevételeit jobban nyomon követhessék. A törvényt módosítás lényege az volt, hogy a készpénzes fizetésekre kedvezőtlenebb feltételeket határoztak meg, mint az elektronikus fizetésekre. Az egymillió forint feletti készpénzes fizetésnek például nyolcvan százalékát számolhatták el költségként, míg elektronikus fizetés esetén ez a teljes összegre érvényes volt. A jogszabály azonban kevesebb, mint egy évig volt hatályban, mivel az Alkotmánybíróság megsemmisítette azt.⁸ A 2006-ban tervezett házipénztár-adó bevezetése is a vállalkozások készpénzhasználatát korlátozta volna, azonban még a hatálybalépése előtt megsemmisítésre került.

KÖVETKEZTETÉSEK

A magyar gazdaság készpénzigénye nemzetközi viszonylatban magasnak tekinthető. 2007-ben a forgalomban lévő készpénz mennyisége Magyarországon nemcsak az euroövezet perifériális országaiiban az euro bevezetése előtt tapasztalt mértéket, hanem a hozzánk hasonló gazdasági fejlettségű, közép-kelet-európai országokra jellemző értékeket is meghaladta. A gazdaság fehérítését célzó intézkedések részeként a készpénzhasználat korlátozása a gazdaságpolitikai diskurzusban is megjelent.

A magyar gazdaságra jellemző magas készpénzigény mögött álló tényezőket a forgalomban lévő készpénzállomány stilizált

tényeinek elemzésével próbáltuk azonosítani. A magas készpénzigény az elmúlt két évben megfigyelt, a gazdaság fundamentumaival (gazdasági növekedés, inflációs folyamatok) nem magyarázható készpénzkereslet-bővülés mellett alakult ki. Cikkünkben arra a következtetésre jutottunk, hogy a kamatadó 2006-os bevezetése a készpénztartás alternatívaköltségének csökkenésén keresztül, a költségvetésihiány-csökkentést célzó intézkedésekkel járó magasabb adóterhek és szigorúbbá váló adóhatósági intézkedések pedig a rejtett gazdaság készpénzigényének növekedésén keresztül mutatnak az emelkedő készpénzhasználat irányába. A keresztmetszetben magasnak számító készpénzigényben emellett az is szerepet játszhat, hogy nemzetközi viszonylatban elmaradunk a készpénzt helyettesítő fizetési eszközök használatában.

A magas készpénzhasználat több szempontból sem kedvező: az elrejtett jövedelmeken, illetve az adóelkerülésen keresztül egyszerűbbé teszi a rejtett gazdaság működését, valamint az alternatív fizetési módok szélesebb elterjedtségével szemben is plusz költségekkel jár. A fejlett országokban számos példát láttunk a készpénzhasználat visszafogásának hatósági szabályozására. Ezek vagy a rejtett gazdaság mozgásterének korlátozását célozzák, vagy a tranzakciók lebonyolítását a teljes gazdaság szintjén kevésbé költséges fizetési módok felé próbálják terelni. Magyarországon is történtek kísérletek a készpénzhasználat visszafogására, ezek azonban vagy csak rövid ideig voltak érvényben, vagy már a hatálybalépésig sem jutottak el.

FELHASZNÁLT IRODALOM

APEH (2007): *Tájékoztató az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal tevékenységéről.*

BERGMAN, M.–GUIBOURG, G.–SEGENDORF, B. (2007): The Costs of Paying – private and social costs of cash and card payments. *Sveriges Riksbank Working Paper Series No. 212.*

BIS (2003): *Payment and settlement systems in selected countries.* Committee on Payment and Settlement Systems.

BRITS, H.–WINDER, C. (2005): Payments are no free lunch. *De Nederlandsche Bank Occasional Studies.*

DE NEDERLANDSCHE BANK (2004): The cost of payments. *Quarterly Bulletin*, 2004. március, 57–64. o.

EPPICH, GY.–LŐRINCZ, SZ. (2007): Három módszer a bérstatisztika fehéredés okozta torzítottságának becslésére. *MNB-tanulmányok* 66.

⁸ Az Alkotmánybíróság érvelése szerint ugyanis a módosítások a jogalkotói hatalommal való visszaélésnek minősülnek, mivel az adójognak nem lehet funkciója a készpénzes fizetések korlátozása.

FISCHER, B.–KÖHLER, P.–SEITZ, F. (2004): The demand for euro area currencies: past, present and future. *ECB Working Paper Series*, No. 330.

GUIBORG, G.–SEGENDORF, B. (2007): The Use of Cash and the Size of the Shadow Economy in Sweden. *Sveriges Riksbank Working Paper Series* No. 204.

HUMPHREY, D.–KALOUDIS, A.–OWRE, G. (2000): Forecasting Cash Usage in Legal and Illegal Activities. *Norges Bank Arbeidsnotat*, 14/2000.

KREKÓ JUDIT–P. KISS GÁBOR: Adóelkerülés és adóváltozások Magyarországon. *MNB-szemle*, 2008. április.

MNB (2007): *A fizetési kártya üzletág Magyarországon*.

MOOSLECHNER, P.–STIX, H.–WAGNER, K. (2006): How are payments made in Austria? *Monetary policy & the economy*, Q2/06.

PAUNONEN, H.–JYRKÖNEN, H. (2002): Cash usage in Finland – How much can be explained? Bank of Finland, *Discussion Papers*, 10/2002.